

בתורה עד שהרגישו את פנימיות התורה, ואז קבעו ההלכה במשנה. כאשר הריחו חז"ל כי הלכה אחת לא נתקיימו בה כל התנאים הנ"ל, אמרו 'זו אינה משנה' (עפ"י 'אילנא דחיי' בשלח).

*

'... ועוד יש תועלת לאדם בהיותו מצווה לאכול במקום שהוא קצת פירותיו, כגון זה (- נטע רבעי) ומעשר שני וגם מעשר בהמה - כי מתוך כך יקבע מושבו או מושב קצת מבניו באותו המקום ללמוד תורה שם, כי שם מורי התורה ועיקר החכמה...' (מתוך ספר החינוך רמז).

וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש לה... ולא ימירנו - היינו כשהשי"ת מנשא לנפש מישראל, אף שידמה לך שאינו כדאי, אין לך רשות לומר עליו גנאי כיון שהוא עבר תחת השבט והוא העשירי וסוקרו וסיקרא הוא לה', ושהשי"ת חפץ ביקרו ובטח הוא ראוי להתנשאות (מי השילוח ח"ב ס"פ בחוקותי).
ע' ברכות נח. 'אפילו ריש גריתא מן שמיא מנו ליה'.

דף נז

זאי אשמעינן שדה - לחומרא. פרש"י, משום הספק הולך ר' יוחנן לחומרא הלכך צריך להחזיר ביובל. ואעפ"י שכל ספק ממון - אין מוציאים מידו, כאן שונה כיון שהוא ספק מצוה, וגם אין לו הפסד ממון שהרי מן הסתם בתחילה חלקו בשוה וגם עתה לאחר חזרת היובל ישובו ויחלקו בשוה, הלכך מספק חזרו ביובל (עפ"י שער המלך גירושין ג,ד. ע"ש. וע"ע באגרות משה או"ח ח"א יט).

ואם אמרת יש ברירה... הכא במאי עסקינן דלא שוו כולהו להדדי... הרמב"ם, אם כי פסק 'אין ברירה', הביא אוקימתא זו שאין הכלב שוה בדמיו לטלאים. ע' הסבר שיטתו בשו"ת ר"י מסלוצק (יד. ד"ה הנה מש"כ הגאון באות ט); שערי ישר ג,כב; חדושי הנצי"ב כאן; חדושי הגרנ"ט ('השלם') גטין פא; שיעורי ר' שמואל קדושין נא.

'היתום'. בענין יתום בקדשים - ע' במובא בחולין לח.

או עז פרט לנדמה. הרמב"ם כתב (איסורי מזבח ג,ה) שה'נדמה' הרי הוא כבעל מום, 'שאיין לך מום קבוע גדול מן השינוי'. ולפי זה יש לשאול מדוע צריך מיעוט מיוחד שנדמה פסול לקרבן, הלא הוא בעל מום? ויש לומר שהמיעוט נצרך בשביל תמורה שהרי בעל מום נתפש בתמורה. וכן מעשר בהמה חל אף על בעל-מום, וגם בשני אלו שהמום אינו פוסל בהם, לא חלה קדושה על ה'נדמה' ככלאים וכיוצא דופן ('חדושי הגר"ח על הש"ס'. ע"ע מהרי"ט אלגזי פ"ו נו; רדב"ז, לשונות הרמב"ם קב; מנחת חינוך שס,ב-ג).

על עניני כלאים ונדמה - ע"ע במובא בב"ק עח.

כל אשר יעבר תחת השבט כתיב, פרט לטרפה שאינה עוברת'. התוס' בחולין (קלו) צדדו לומר שאפילו נחתכה למטה מן הארכובה – אינה במעשר לפי שאינה עוברת, 'ודוחק'. וצריך באור לפי זה הלא עיקר הדין תלוי בכך שאינה עוברת, אפילו היא אינה טרפה, ואם כן מה שייכות יש לשאר טרפות ומנין למעט טרפה ממעשר?

ואולי הלימוד הוא בגדר 'קל-וחומר' מסברת חכמים; ומה זו שאינה עוברת אעפ"י שאינה טרפה, שאין בה אלא פגם קטן – פטורה, טרפה שהורעה בעיקר חיותה לא כל שכן.

ואולם מדברי התוס' כאן (וכן נראה מדברי רש"י בחולין, וכ"כ המפרשים בדעת הרמב"ם) מבואר שלא נתמעט אלא מן הארכובה ולמעלה. לפי זה עיקר המיעוט הוא משום טרפותה, אלא שרמזה התורה פסול טרפות במיעוט הכתוב הזה שאינה עוברת.

ואפשר דקים להו לרבותינו שאין סברה לדחותה ממעשר משום שאינה עוברת גרידא, אלא ודאי נתמעטה מפני טרפותה (עפ"י קהלות יעקב חולין מא).

ויש מי שפירש 'פרט לטרפה שאינה עוברת' – שאינה מתעברת (עפ"י באור הרא"ם לפיסקתא זותרתא ס"פ בחוקותי, עט).

פירוש מחודש נוסף – בהגות הרש"ש להלן נח. ולכאורה יש לפרש על פי פשט 'כל אשר יעבר תחת השבט' – כשהורעה מעביר צאנו תחת שבטו כשמבקר עדרו וסוקר ומונה לידע מצב בריאותם, לצורך מכירה ושחיטה וכד', רק אותן בהמות בריאות ה'עוברות' ונחשבות במנינו חייבות במעשר, ואילו הטריפה אינה עוברת אלא מושלכת לכלבים.

(ע"ב) 'שלש גרנות למעשר בהמה'... מלשון רש"י משמע שמעשר בהמה – רשות, שאין חיוב לעשר מן התורה אלא שאם עישר – קדוש. ואולם מלשון הרמב"ם (בכורות פ"ו וכן בספר המצוות עשה עח) משמע שזו מצוה חיובית. וכן יש להוכיח מכמה סוגיות.

והיה נראה שאם יש לו עשר בהמות והוא מאחר את הפרשת המעשר, הרי הוא עומד באיסור 'בל תאחר' ברגל ראשון, כמו בשאר חובות (ר"ה ו.). ואם עבר הרגל ולא עישר והוא מוכר או שוחט את הבהמות, הרי הוא מבטל מצות עשה, שהרי כבר נתחייב במעשר מן התורה.

ולפי זה תקנת גרנות ענינה לאסור מכירה ושחיטה קודם הרגל, אבל עצם החיוב לעשר קודם הרגל – מן התורה הוא.

ועיקר תקנת גרנות מכריח שמעשר בהמה מצוה חיובית היא אלא שרשאי למכור ולשחוט [שזה אינו ביטול המצוה אלא שגורם להיפטר, ובזה אין איסור תורה], שאם אינה חובה כלל, למה תיקנו גרנות לאסור מכירה ושחיטה – אבל אם עיקרה חובה אלא שיכול להפקיע מצותו במכירה ושחיטה, מובן שראוי לתקן לאסור הפקעת המצוה.

ונראה שלא חייבוהו חכמים לעשר ביום הגורן דוקא, אלא אסרוהו למכור ולשחוט, אבל יש לו רשות לאחר את המעשר עד הרגל (עפ"י חזון איש בכורות כו, ג).

יש מבארים שיטת רש"י שאינה חובה גמורה ואולם רצון התורה לעשר, וענשינן עליה בעידנא דריחתא, כבביצית. או על דרך שכתב הריטב"א בקדושין לה: לענין סמיכה ותנופה, שהיא מצוה ואינה חובה גמורה.

עוד יתכן שאעפ"י שאינו חייב, מ"מ כאשר מכניסן לדיר להתעשר או מתחיל לעשרן, אז חל 'חיוב' בדבר, ובזה מיושבות כמה קושיות על דברי רש"י (עפ"י שיעורי הגריש"א שליט"א).

על דרך זו יש בחדושי הנצי"ב, שאעפ"י שאין מעשר בהמה טובל מדאורייתא, כאשר התחיל למנות כדי לעשר, אסורים משום טבל. ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב קפג, ג) צדד שמהתורה חל החיוב בסוף השנה, לאחר שהמאחרות ילדו. ונשאר ב'צ"ע'.

ולולא דברי הגאונים ז"ל היה נראה שאין כוונת רש"י לומר שאינה חובה, אלא 'מצוה בעלמא' היינו שאינה טובלת ואוסרת את השאר כשאר מעשר אלא מצוה על הגברא גרידא. וכ"מ בתוס' (חגיגה ח. ד"ה משום) שמעשר חיוב דאורייתא הוא אלא שאינו טובל.

במש"כ החזו"א לענין 'בל תאחר' במעשר בהמה – בספר טורי אבן (ר"ה ד) האריך שאינו עובר אלא לאחר שעשיר. ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב קפג,ג) דחה הוכחתו.

עניני אגדה

'העיד רב ישמעאל בן סתריאל מערקת לבנה (כצ"ל. ע' ריעב"ץ)... חזירין שבמקומנו יש להם ששים רבוא קלפים בבית המסס שלו.

פעם אחת נפל ארו אחד שבמקומנו ועברו שש עשרה קרונות על חודו אחת.

פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים'.

כתב מהרש"א ז"ל: 'הגם כי יש להאמין כל אלו הדברים כפשטן, מכל מקום ודאי דלא נכתב בתלמוד רק להורות על המכוון בענייננו...!'

וזו לשון הזוה"ק (פינחס רטו. ברע"מ): 'דהכי אורח דמארי רזין, אמרין מרגלית לתלמידיהון ולא אשתמודעון ביה ברמזיא, אהדר לון ההוא מלה במלי שחוק, כגוונא דההוא דאמר דביצה אחת אפילת שתין כרכין...'. ע"ש.

ובמוסף הערוך (לרבי בנימין מוספיא, ערך 'בר יוכני') כתב על העוף המוזכר כאן: 'אולי משל הוא כי איננו בישוב'.

וכיוצא בזה כתב המהר"ל בפירושו לאגדות, שלא נאמרו מאמרים אלו במימד המוחשי-הגשמי אלא על דרך המושכל. ובסוף דבריו כתב: 'כלל הדברים, חכמי ישראל דברו על הדברים להכיר ולדעת הנמצאים במהות העצמי שלהם, ולא הביטו אל החומר כלל רק אל המהות. וחכמי האומות עיינו במוחש ולא ידעו המושכל, לכך חכמתם מחולק, והמאמר הזה הוא יותר עמוק. ומה שאמר פעם נפלה ארו, פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני, אין זה נפילה גשמית רק מופשטת מן הגשמי. ועל זה הקשה אחר כך 'ומי שדי לה" וכו' – ורצה לומר שאין ליחס לה מצד הצורה המופשטת דשדי הביצה...'. וכיו"ב מפרש בכל כגון זה.

והמליץ המהרש"א כל הענין על החכמה והתורה; ששים ריבוא דעות יש, למספר בני ישראל יוצאי מצרים, בכל דעה יש 'מין' ו'שמאל', טהרה וטומאה. פשר הדימוי לחזרת, חסא, שתחילתה רך וסופה קשה – כי הדעה הטהורה אינה באה אלא לבסוף, לאחר עמל ועבודה קשה כעבודת פרך שנשתעבדו בה במצרים, אבל בתחילתה הריהי נוטה לצד הטומאה והמיאוס ('המסס').

חודו של הארו שנפל מורה על חידודה ופילפולה של תורה שניתנה למשה רבינו, והוא נהג טובת עין ומסרה לכלל ישראל (כמו שאמרו בגדרים), וט"ז קרונות הם ט"ז דורות שמקבלים זה מזה, כולם עוברים על חודו של הארו הגדול – הוא משה רבינו ע"ה. כלומר, לא יבוא שום תלמיד לעומק ושורש ענין בלי רב המלמדו, כמו משה ליהושע ויהושע לזקנים וכו'.

נפילת הביצה מרמזת על שבירת הלוחות [ולכך היא ביצה מזורת, שאינה עושה פרי, כלוחות הראשונות שלא נאמר בהם 'טוב'], שהתורה נמשלה לצפור גדולה, ארוכה מארץ מדה. ושני לוחות הברית הם תמצית התורה, ביצת אותה צפור, וסיבת נפילתה – עוון העגל, גרמה לפקודת עונש על דורות רבים ('טבעה ששים כרכים') ועל גדולים וצדיקים ('שברה שלש מאות ארזים').

ע"ע בחדושי הגר"י וינוגרד; נועם אלימלך יתרו (עה"פ ויהי ביום).

ר' מאיר אומר: באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה' –

'... ותיקון הרוח הוא באלול... וגם הבהמה יש לה רוח, כמו שכתוב רוח הבהמה היורדת... – כי כל חיות הוא ברוח. ועל כן אחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, לתקן נפש הבהמית. וזהו הכנה לימי התשובה דתשרי שהוא החזרת הדבר למקורן על ידי התשובה שמגעת עד כסא הכבוד (יומא פ:). דמשם אצילות שורש הנפשות דבני ישראל, דמשם הוא המשכת אור מקיף דגשמה לנשמה, דעל ידי זה נתקן הכל ביום הכיפורים. וההכנה לזה באלול, להכניס קדושה ברוח הבהמית שבו...' (מתוך מחשבות חרוץ ח, עמ' 55).

דף נח

רבי עקיבא סבר אדר הסמוך לניסן זימנין מלא וזימנין חסר... וכן עזאי סבר אדר הסמוך לניסן לעולם חסר. מחלוקתם בזמן שהיו מקדשים על פי הראיה, אבל בזמן הזה לדעת הכל אדר הסמוך לניסן לעולם חסר (המפרש על הרמב"ם הל' קדוש החדש ה – עפ"י הסוגיא בר"ה. הובא בכסף משנה הל' בכורות ז, ח).

'בכ"ט באב. בן עזאי לטעמיה, דאמר האלולין מתעשרין בפני עצמן' – הלכך אין לקבוע גורן בכ"ט באלול, כדי שלא יבואו לצרף את הבהמות שנוולדו באלול עם הבהמות שנוולדו מקודם. ואם תאמר מה הועלנו, הלא כשנקבע הגורן לכ"ט באב יש לחוש שמא יעשר את האלולים עם הנולדים בתשרי? – יש לומר לפי שרוב הבהמות נולדות בקיץ ומעט מתאחרות לילד בתשרי, הלכך החשש הזה מועט מן הראשון. וגם י"ל שחילוף השנה ניכר יותר לבני אדם באחד בתשרי, ולפיכך לא חששו שמא יצרף את הנולדים עד תשרי עם הנולדים בתשרי [אעפ"י שהנולדים בתשרי מתעשרים בסוף אדר ומצד זה היה לחוש יותר שמא לא ישים אל לבו באותה שעה אלו נולדו מתשרי ואלו נולדו באלול] (כ"ג. וערש"ש).

זאי אפשר לעשר ביום טוב משום סקרתא. התוס' כתבו שאין איסור אלא משום צובע ולא משום שאין מקדישין ביום טוב – כיון שעשירי קדוש מאליו אפילו לא קראו מעשר (כדלהלן נט.). והתוס' בחגיגה הקשו שיהא אסור משום 'מתקן', כשם שאסרו להרים תרומות ומעשרות בשבת וביום טוב? ותרצו שאינו נחשב כמתקן כיון שמן הדין מותר לשחוט ולמכור אף קודם שיעשר. ואף על פי שמדרבנן אסור למכור ולשחוט עד שיעשר, צריך לחלק בין זה ובין טבילת כלים שאסורה בשבת משום מתקן, הגם שאינו אלא מדרבנן – שחכמים לא החלו 'איסור' על הבהמה רק על האדם יש איסור למכור ולשחוט בהגיע זמן הגורן משום המצוה המוטלת עליו. משא"כ טבילת כלים הטילו חכמים 'איסור' על הכלי בשימוש, כל עוד לא נטבל, ולפיכך שייך בו ענין 'מתקן' (רא"ד נ"י).

(ע"ב) ונוטל אחד מן האלולין. מרש"י משמע שעושה כן על ידי שמונאן כשהם רבוצים, שאף על פי שאין לעשות כן לכתחילה, כאן שאי אפשר בענין אחר – שפיר דמי. ומשמע שעדיף לעשר באופן זה מאשר להוציאן דרך הפתח ולעכבן מלצאת לעצמן כדי שהאלולי יצא עשירי. ואולם מהתוס' נראה שמעשרן ע"י יציאה מן הדיר אלא שמסייע במעשיו להיות העשירי מן האלולים, ואעפ"י שלולא סיועו אפשר שהיה יוצא אחר – אין זה בכלל איסור לא יבקר. ועוד, המצוה שיצאו